Milica Stevanović:

Kako mladi iz regiona vide ratove i raspad bivše SFRJ

Formalno smo u miru, ali mentalno i politički u ratu

Foto: EPA/MIKE PERSSON / Sarajevo devedesetih

Devedesete godine prošlog veka obeležile su raspad jedne velike države - SFRJ, društvene sunovrate, bratoubilačka ratovanja i traume koje nakon više od tri decenije i dalje nisu zalečene. Često pitanje koje se nameće je koliko mladi koji su rođeni nakon tužnih i nesretnih devedesetih uopšte znaju o njima?

U Srbiji se o poslednjoj deceniji dvadesetog veka ne uči. Za razliku od Srbije, u susednim državama devedesete su sastavni deo školskih udžbenika i predmet izučavanja. Ovakav jaz u znanju često ostavlja prostor za prećutkivanje, jednostrane narative i prenos nerešenih trauma sa roditelja na decu. U takvom ambijentu nije retkost da mladi, iako rođeni godinama nakon ratova, odrastaju okruženi nacionalističkom retorikom i međusobnim optužbama koje nisu njihovo iskustvo, ali postaje njihovo nasleđe.

Dodatni problem predstavlja činjenica da se na političkoj sceni i dalje pojavljuju isti i ideološki slični akteri kao i devedesetih, kada je region zapao u krvave

sukobe. Svedoci smo ponovnog uzdizanja ekstremističkih i nacionalističkih ideja koje uzurpiraju region, ali šta zapravo mladi misle o tome?

Razgovor sa mladima iz Srbije, Hrvatske, Bosne i Hercegovine i Kosova, omogućio nam je da barem doživimo deo onoga šta mladi zaista misle o ovom istorijskom razdoblju i kakve je posledice imalo po njih danas.

Tatjana iz Novog Sada devedesete vidi kao „ozbiljnu generacijsku traumu koja nas i dalje uhodi". Kako kaže, strah je ključni mehanizam koji društvo drži zarobljenim.

„*Mi, Balkanci, zarobljeni smo u sopstvenom strahu, da ne ispadnemo naivni, da ne ispadnemo kukavice ako nešto priznamo ili poželimo da živimo bolje*", kaže ona.

Taj strah, nastao devedesetih, prema njenim rečima, doveo je do obrnutog sistema vrednosti koji i danas oblikuje društvo.

„*S obzirom na to da na političkoj sceni i dalje viđamo iste pijune kao i devedesetih godina, budućnost ove države prosto moram videti bez njih ili je neću ni videti, fizički ću se odseliti samo zbog njih. Zamislite koliko je apsurdno živeti pod vlašću čoveka čija je politička karijera u ovoj državi započela pre nego što ste se rodili. Moju generaciju niko nije učio o devedesetima lepo i temeljno. Jedino što nam je preostalo je da o svim problemima i sukobima slušamo od zavađenih rođaka i komšija*", zaključila je ona.

Vuk, takođe iz Novog Sada, govori o mržnji kao nasleđu koje se prenosi gotovo neprimetno.

„*Društvene granice su nam bile podvučene pre nego što smo uzeli prvi dah*", kaže on.

Za njega nema opravdanja za zločine počinjene u ime nacionalističkih ideologija i ne pravi razliku među odgovornima.

„*Taj sentiment mržnje se prožimao kroz društvo bez mnogo obrazloženja. Ne praštam ustašama, Anti Paveliću niti Franji Tuđmanu, ali isto tako ne praštam ni Radovanu Karadžiću, Ratku Mladiću, Željku Ražnatoviću, Slobodanu Miloševiću niti bilo kome drugom ko je odlučio da će drugoga ubiti, a kao opravdanje iskoristiti argument 'nacionalne agende'. Ja sam rođen 2003.*

godine i imam tu privilegiju da nisam prošao kroz rat. Koliko sumanuto zvuči, ali ne biti dete rata je privilegija pod vlašću izopačenih kvazi-političara koji vode istrebljivačke ratove", dodaje on.

Foto: EPA PHOTO/FILES / Željko Ražnatović „Arkan" devedesetih u blizini Banja Luke

Vukova kritika ide korak dalje, ka aktuelnom trenutku u kom se radikalna politika prodaje kao jedina stabilnost i rešenje.

„*Uslovljeni smo da prihvatimo radikalne politike kao svakodnevnicu, ali razumeti kvarnost takve ideologije je uzvišen čin. Upravo jedan od ljudsko oronulih radikala koji je propagirao masovna ubistva i genocid je aktuelni predsednik moje države. Gubimo plodnu zemlju, gubimo društvenu stabilnost - i sve to zarad čega? Kada mladosti ne ostane, kada nam se bolnice pretvore u kladionice, šta će nam ostati osim da krivimo s*usede", rekao je Vuk.

Dok mladi poput njega traže odgovornost, država po tom pitanju ne reaguje, koristeći se taktikom zaborava ratnih zločina i ratova uopšte.

Aleksa iz Beograda ukazuje na to da Srbija ne samo da nema kulturu suočavanja, već aktivno nameće kombinaciju zaborava i negiranja. On smatra da su ratovi rezultat katastrofalnih odluka lidera koji su interese elite predstavili kao nacionalne.

„*Spirala nacionalističkih narativa i normalizacija autoritarizma kojima prisustvujemo izgledaju mi kao znak da se devedesete ne vraćaju spontano, već kao rezultat svesnog ignorisanja lekcija. Aktivno forsiranje istorijskog revizionizma ima moć da oblikuje našu sadašnjost upravo korišćenjem narativa koji su nas odveli u katastrofu, a upravo tome svedoči grafit u centru Beograda. Razgovor o istorijskim činjenicama koje se danas potiskuju ključan je za izgradnju boljeg društva*“, smatra Aleksa.

Foto: FoNet Marko Dragoslavić / Grafit u Knez Mihajlovoj / „Jedini genocid na Balkanu je bio nad Srbima“

Ovaj „revizionizam“ o kom Aleksa govori, **Nikola** iz Novog Sada vidi kao deo šire, dobro režirane predstave. Za njega su devedesete farsa kojom su moćnici „mazali oči“ narodu pričama o krvnim neprijateljima, dok su u pozadini sprovodili lične interese.

„*Danas, ti isti ljudi i dalje drže pozicije moći. Oni, ili njihovi direktni potomci poput Marka Miloševića u Skupštini ili Bakira Izetbegovića u BiH, prodaju istu ratnohuškačku politiku po principu ‘zavadi pa vladaj’. Sete se datuma poput 11. jula ili 5. avgusta zarad jeftinih političkih poena i održavanja mantre mržnje i podela. Pored krvi, desio se i sunovrat moralnih normi. Ti dramski, dobro*

razrađeni likovi, već decenijama igraju istu predstavu, pokušavaju da nas koriste kao topovsko meso, baš kao što su učinili sa našim očevima. Ali nove generacije sve slabije nasedaju na te trikove", istakao je Nikola.

Problem, međutim, nije lokalizovan samo u Srbiji. **Branimir** iz Zagreba svedoči o situaciji rasta fašističkih ideja širom regiona.

„*Širom regije i nakon više od 30 godina su i dalje isti akteri koji moć vide kao nešto što isključivo njima pripada. Povijest devedesetih nije crno-bijela i nijedan akter nije bez odgovornosti. Osobni pogled sam formirao na temelju priča svojih roditelja, osobito tate koji se borio u Domovinskom ratu, ali nikad nije učio mržnji prema bilo kojem narodu. Mogu razumjeti starije ljude, pogotov one koji su se borili u ratu, da još uvek imaju gorak okus, ali mi mladi moramo premostiti netrpeljivost koja nam je nametnuta*", zaključio je Branimir.

Foto: EPA/STRINGER / Vukovar u prvoj polovini devedesetih godina

U kontrastu sa Branimirom, **Leon,** takođe iz Zagreba, doživljava devedesete kao nesreću, no ipak ne može potpuno da se poistoveti sa tim periodom jer je rođen godinama nakon rata.

„*Ratne devedesete za mene su neka vrsta nesreće, no ne baš tuge pošto nisam bio tamo da direktno osjetim rat i njegove traumatizirajuće trenutke. Mislim da će budućnost biti gora od sadašnjosti ako se fokusiramo na prošlost, umjesto na stvari koje su važne poput klimatskih promjena. Narod bi se trebao oslanjati na sebe, a ne na državu da učini nešto*“, rekao je Leon.

Rat na Kosovu, kao poslednji oružani sukob proistekao iz devedesetih, za mnoge mlade sa tog prostora predstavlja lično i generacijsko iskustvo čije se posledice osećaju i danas.

Vjosa iz Prištine, priseća se detinjstva i izbeglištva koje je doživela kao dete, ukazujući na užase koje je rat doneo.

„*Nažalost, devedesete godine na Zapadnom Balkanu bile su obeležene nizom razarajućih ratova, pri čemu je sukob na Kosovu 1999. godine bio poslednji. Taj rat sam direktno iskusila, najpre na Kosovu, a kasnije kao izbeglica u Nemačkoj. Po povratku sam u potpunosti shvatila razmere razaranja i brutalnu realnost koja je ostala iza njega*“, istakla je ona.

Scene i emocije koje je tada osećala ostale su nešto što joj je zauvek ostalo urezano u pamćenje.

„*Slike sa Kosova iz 1999. godine su stravične. Nosim sećanja iz detinjstva: srpski tenkovi koji su prolazili kroz moj grad, stalni osećaj nesigurnosti gde god da smo se kretali, nedostatak hrane, struje i osnovne bezbednosti*“, prisetila se ona.

Iva iz Kosovske Mitrovice, veruje da je promena jedino moguća ukoliko protesti u Srbiji uspeju.

„*Znam da će ovaj odgovor zvučati prilično utopistički, ali ako trenutni protesti u Srbiji ne budu izrodili nove političke lidere, zaista ne vidim nikakvu iskru promene*“, naglašava Iva.

Takođe, ona dodaje da situacija u regionu svakako nije na zavidnom nivou što se tiče nacionalističkih narativa.

„*U Hrvatskoj imamo slučaj reinkarnacije ustaštva, a bojim se da ni druge države na ovaj ili onaj način nisu mnogo daleko od toga. Dakle, ne trudim se da*

previše promišljam o budućnosti ove zemlje i regiona, jer bih se verovatno odselila da je to slučaj. Živim dan po dan“, istakla je ona.

U Bosni i Hercegovini, gde su devedesete ostavile najdublje i najvidljivije ožiljke, mladi sagovornici iz tog područja, taj period sagledaju iz različitih uglova, od šireg geopolitičkog konteksta, preko kritike političke situacije u zemlji, do ličnih i porodičnih iskustava koja i danas oblikuju njihovu svakodnevicu.

Foto: EPA/IGOR DUTINA / Srpska vojska u Srebrenici

Hana iz Sarajeva uzroke današnje stagnacije vidi u širem geopolitičkom kontekstu. Za nju Balkan predstavlja podobno tlo za delovanje velikih sila.

„*Mislim da je sva priča našeg regiona posljedica borbe za prevlast između Zapada s jedne, te Rusije i Kine s druge strane*“, objašnjava Hana.

Prema njenom mišljenju, svaki potez vladajućih struktura u regionu povlači se isključivo u odnosu na te dve ideologije, što nas ostavlja u stanju stalne neizvesnosti.

„*Budućnost ne vidim optimističnom dok se ne opredijelimo za jednu stranu svijeta. Velike sile su uvijek nužno zlo, ali barem, ovako nemoćni da oformimo novi pokret nesvrstanih, možemo birati onu koju tumačimo kao manje zlo.*“

Foto: Shutterstock/Northfoto / Bosna i Hercegovina devedesetih

Na istom tragu razmišlja i **Abdulah i**z Sarajeva, koji dijagnozu regiona postavlja kroz stalnu napetost. Za njega, paradoks Balkana leži u činjenici da se društvo, uprkos svemu, menja, dok politička scena uporno odbija da iskorači iz devedesetih.

„*Kao neko ko ima 23 godine, ko je odrastao u Sarajevu i bavi se novinarstvom, imam osjećaj da živimo u vremenu u kojem je stvarni život već odavno otišao ispred političke scene. Ljudi moje generacije putuju, rade zajedno, zaljubljuju se, sarađuju preko granica, često potpuno nesvjesni ili umorni od nacionalnih podjela koje politika neprestano obnavlja*“, ističe Abdulah.

On deli zabrinutost ostalih mladih sagovornika zbog prisustva figura iz prošlosti, naglašavajući da njihova moć proizilazi iz manipulacije traumom: „*To region drži u svojevrsnom zamrznutom stanju: formalno smo u miru, ali mentalno i politički često i dalje u ratu*”, dodao je on.

Iako devedesete nije lično doživeo, Abdulah objašnjava da su one za njega, kao Sarajliju, deo svakodnevnog konteksta prisutne u ožiljcima na gradu i porodičnim sećanjima.

„*Moja slika devedesetih je slika nasilnog raspada, genocida nad ljudima muslimanske vjeroispovijesti, ogromne ljudske patnje i dubokih nepravdi, ali i slika običnih ljudi koji su, uprkos svemu, pokušavali sačuvati dostojanstvo, solidarnost i normalnost. Devedesete ne posmatram kroz prizmu kolektivne krivice. Upravo kroz interakcije s ljudima svih nacionalnosti postalo mi je jasno da ratove nisu vodili 'narodi', nego politike i ideologije koje su koristile ljude kao sredstvo*," zaključio je on.

Foto: EPA/ANJA NIEDRINGHAUS / Sarajevo 1993. godine

Devedesete su za **Saru** iz Bijeljine, čiji su roditelji izbegli iz Sarajeva, nešto što nikada nije direktno doživela, ali što je snažno oblikovalo njen život kroz iskustva i traumu njene porodice.

„*Puška koja je okačena o zid u prvom činu, mora da opali u trećem." Ta rečenica, gotovo neprimjetno, prožela se kroz moj život kroz sjenku rata koji je, iako formalno završen, nastavio da blješti u drugom poglavlju života mojih roditelja, a samim tim i u mom prvom*", rekla je ona.

Govoreći o nasleđu koje se prenosi i onda kada rat prestane, Sara ističe da posledice nisu bile ograničene samo na njenu porodicu, već da su oblikovale čitave generacije dece širom Bosne i Hercegovine.

"*Vjerujem da su mnoga djeca na prostoru Bosne i Hercegovine, i sa srpske i sa muslimanske strane, odgajana pogrešno, ne iz zle namjere, već iz bola.*

Odgajana su od roditelja kojima su porodice ubijene, kuće spaljene i životi rasparčani zbog političkih interesa čiji je cilj bio da zavade narod, a ne da ga spasu. I baš zato želim da moja generacija i ja budemo te koje će prekinuti prasak opaljene puške u drugom tomu ove knjige čija je priča započela 1992. godine", zaključila je Sara.

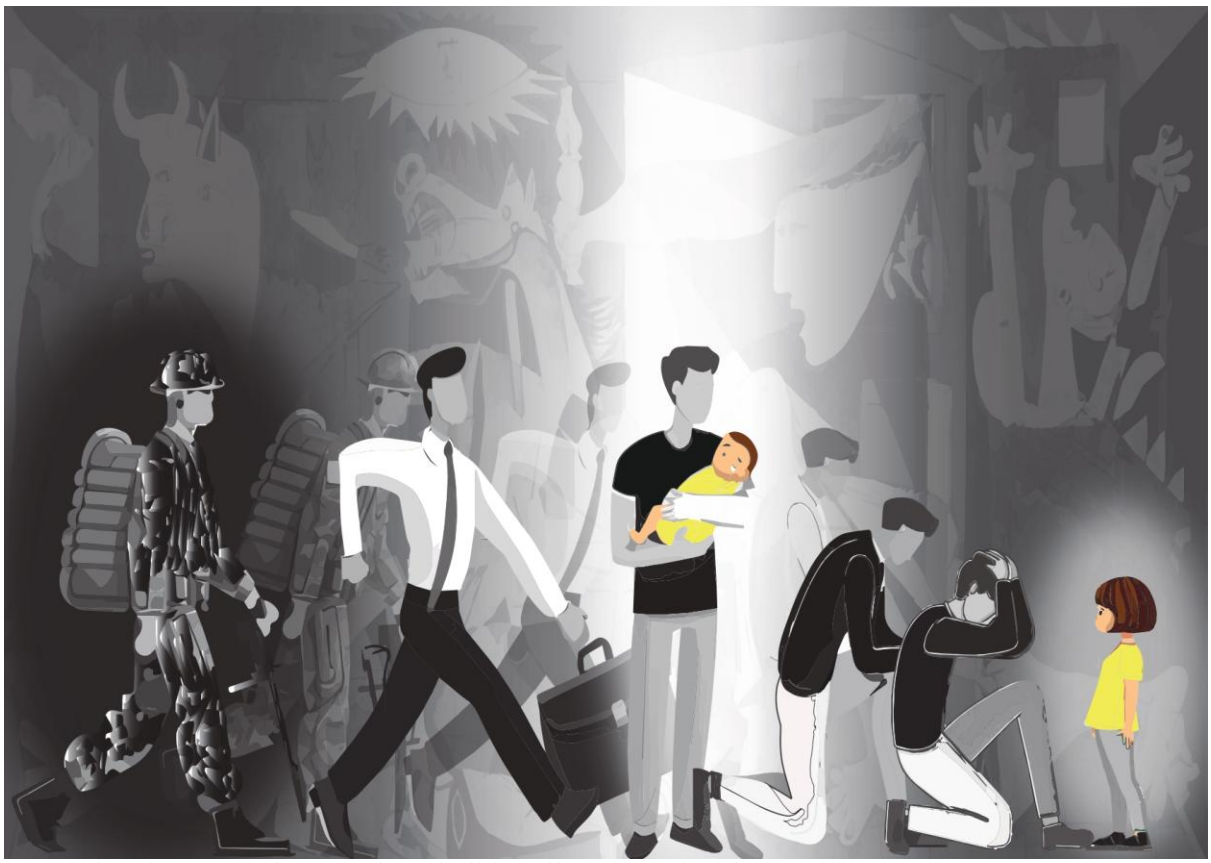

Foto: Vizual sagovornice Sare kroz koji je prikazala svoje odrastanje

Jasno je da senke devedesetih i dalje oblikuju živote mladih širom Balkana. Dok države, a pre svega Srbija, svesno biraju politiku zaborava i revizionizma, mladi se sami snalaze u lavirintu nasleđene netrpeljivosti. Njihovi glasovi su direktna optužnica protiv aktuelnih lidera koji su, uprkos decenijama koje su prošle, ostali zarobljeni u ideologijama koje su region i odvele u propast.